

Barbara Januszkiewicz

NORMY PRAWNE FUNKCJONOWANIA JĘZYKA POLSKIEGO NA UKRAINIE

Wraz z odrodzeniem życia kulturalnego Polaków na Ukrainie powstały akty prawne umożliwiające nauczanie języka polskiego w placówkach oświatowych i pozaszkolnych. Celem większości polskich organizacji stała się promocja języka polskiego i wprowadzenie jego nauki do miejscowych systemów oświaty.

Podstawowym gwarantem normatywno-ustawodawczym praw mniejszości narodowych na Ukrainie jest ustawa zasadnicza Ukrainy¹, która zapewnia poszanowanie praw językowych mniejszości narodowych. Art. 10 ustawy zasadniczej daje możliwość używania, oprócz państwowego języka, innych języków:

Na Ukrainie gwarantuje się swobodny rozwój, używanie i ochronę języka rosyjskiego oraz innych języków mniejszości narodowych Ukrainy. Państwo popiera naukę języków obcych, umożliwiających porozumiewanie się między narodami. Możliwość stosowania różnych języków na Ukrainie gwarantuje konstytucja Ukrainy, a określa ustawa².

Kolejnym istotnie ważnym zapisem dla funkcjonowania języka polskiego w instytucjach państwowych jest art. 53 Konstytucji Ukrainy mówiący, że:

Obywatelom należącym do mniejszości narodowych gwarantuje się, zgodnie z ustawą, prawo do nauki w języku ojczystym lub nauki języka ojczystego w państwowych i komunalnych instytucjach nauczania albo w ośrodkach kultury narodowej³.

Bardzo ważnym dokumentem normującym funkcjonowanie prawne mniejszości narodowych jest składająca się z 19 artykułów ustawa „O mniejszościach narodowych na Ukrainie” przyjęta przez Radę Najwyższą Ukrainy 25 czerwca

¹ J. Makar, *Ochrona praw mniejszości narodowych we współczesnej Ukrainie* [w:] *Mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej po upadku komunizmu*, red. B. Halczak, Zielona Góra 2006, s. 212.

² *Konstytucja Ukrainy uchwalona na piątej sesji Rady Najwyższej 28 czerwca 1996 roku*, rozdział I, art. 10, tekst dosejny na: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/ukraina-r0.html> (dostęp 30.03.2014).

³ Tamże, rozdział II, art. 53.

1992 roku, której głównym celem jest „zagwarantowanie mniejszościom narodowym prawa do wolnego rozwoju”⁴. Szczególnie znaczący dla zachowania języka i kultury polskiej jest zapis w art. 6 ustawy, w którym:

państwo gwarantuje wszystkim mniejszościom narodowym prawa autonomii narodowo-kulturalnej: posługiwanie się i nauczanie w języku ojczystym, czyli uczenie się języka ojczystego w szkołach państwowych albo w narodowych stowarzyszeniach kulturalnych, rozwój narodowych tradycji kulturalnych, używanie symboliki narodowej, obchodzenie świąt narodowych, wyznawanie swojej religii, zaspokajanie potrzeb w zakresie literatury, sztuki, środków masowego przekazu, tworzenie narodowych instytucji kulturalnych oraz szkolnych i wszelką inną działalność, która nie przeczy obowiązującemu prawodawstwu⁵.

Zagadnieniu regulacji praw językowych na Ukrainie poświęcona jest odrębna ustawa „O językach na Ukrainie...”⁶, która określa normy ochrony prawnej języków wszystkich mniejszości narodowych Ukrainy przed dyskryminacją. W tym akcie znajdują się zapisy umożliwiające wprowadzanie nauki języka polskiego do ukraińskiego systemu edukacyjnego, w art. 25 podkreślono, że „swobodny wybór języka nauczania jest niezbywalnym prawem obywateli”⁷ i że państwo ukraińskie „gwarantuje każdemu dziecku prawo do wychowania i pobierania nauki w języku narodowym”⁸. W tym celu ustawodawca zapewnia tworzenie sieci przedszkoli i szkół, w których naucza się w języku ukraińskim oraz w językach innych narodowości⁹. W kwestii nauczania języka polskiego równie ważny jest art. 27 gwarantujący nauczanie języka innych narodowości w szkołach powszechnych:

W miejscach zwartej zamieszkania obywateli innych narodowości mogą być otwierane szkoły powszechne, w których nauczanie i proces wychowawczy prowadzi się w ich języku albo w innym [...] mogą być otwierane szkoły powszechne, w których nauczanie i proces wychowawczy prowadzi się w języku wspólnie wybranym przez rodziców uczniów¹⁰.

Zapisy dotyczące praw językowych znajdują się także w Umowie między Rządem Ukrainy a Rządem Rzeczypospolitej Polskiej „O współpracy w dziedzi-

⁴ *Ustawa Ukrainy. O mniejszościach narodowych na Ukrainie* [w:] *Wybór dokumentów prawnych dotyczących mniejszości narodowych. Polacy na Ukrainie*, oprac. i wstęp E. Jabłoński, Warszawa 2000, s. 21.

⁵ Tamże, s. 22.

⁶ *Ustawa Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej O językach w Ukraińskiej SRR (z późniejszymi zmianami) z dnia 22 października 1989 roku; Fragmenty* [w:] *Wybór dokumentów prawnych...*, s. 36–39, *Закон СССР от 05.03.1991 N 1999–1. О внесении изменений и признании утратившими силу законодательных актов Союза ССР в связи с Законом СССР „О языках народов СССР”*, tekst dostępny na: http://www.zonazakona.ru/law/docs_ussr/435/ (dostęp 09.09.2013).

⁷ Tamże, s. 38.

⁸ Tamże.

⁹ Zob. tamże.

¹⁰ Tamże, s. 38–39.

nie kultury, nauki i oświaty” podpisanej 20 maja 1997 roku¹¹. Zakres współpracy w wymienionych obszarach ujęto w 26 artykułach. W akcie wiele uwagi poświęcono współpracy pomiędzy uczelniami wyższymi. Art. 8 umowy zapewnia „wszechstronne poparcie w rozszerzaniu i pogłębianiu bezpośredniej współpracy między akademiami nauk, placówkami badawczymi, naukowcami, szkołami wyższymi oraz innymi organizacjami naukowymi obu krajów”¹². Współpraca naukowa ma się odbywać na zasadzie prowadzenia wspólnych badań, wymiany pracowników naukowych, kształcenia kadr w specjalnościach będących przedmiotem obustronnego zainteresowania, wymiany publikacji i informacji naukowych o nowych osiągnięciach w nauce, udostępniania materiałów archiwalnych, źródłowych i zbiorów bibliotecznych, organizowania wspólnych seminariów, konferencji naukowych¹³.

W umowie Polska i Ukraina w art. 10 zobowiązały się do sprzyjania rozwojowi nauczania języka drugiej strony na uczelniach wyższych, „jak również prowadzenia badań naukowych w tych dziedzinach”¹⁴.

Ponadto umawiające się strony umowy „O współpracy w dziedzinie kultury, nauki i oświaty” w art. 12 zapewniły, że w swoich państwach osobom należącym do mniejszości narodowych (polskiej i ukraińskiej) będą tworzyć „warunki sprzyjające zachowaniu, rozwojowi i wyrażaniu ich tożsamości narodowej, religijnej, kulturowej i językowej bez jakiegokolwiek dyskryminacji i na warunkach pełnej równości”¹⁵.

W kolejnym art. 13 każda ze stron porozumienia zobowiązała się, że na swoim terytorium stworzy mniejszościom narodowym możliwość nauczania języka ojczystego oraz nauki w tym języku z uwzględnieniem historii i kultury etnicznej ojczyzny; w tym celu strony zapewnią warunki umożliwiające:

- dostęp do nauki w języku ojczystym i nauki tego języka oraz historii i kultury ojczystej w przedszkolach, szkołach podstawowych i średnich w ramach państwowych systemów oświatowych Ukrainy i Polski oraz umożliwi podnoszenie poziomu nauczania tych przedmiotów;
- odpowiednie przygotowanie i doskonalenie kadr nauczycielskich dla instytucji oświatowych nauczających języka mniejszości lub w języku mniejszości;
- możliwość pracy nauczycielom skierowanym do szkół na podstawie porozumienia Stron¹⁶.

Podpisana 20 maja 1997 roku umowa między Rządem Rzeczypospolitej a Rządem Ukrainy w sprawie współpracy kulturalnej i naukowej zobowiązała

¹¹ *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Ukrainy o współpracy w dziedzinie kultury, nauki i oświaty, sporządzona w Kijowie dnia 20 maja 1997 r.*, (Dz. U. z 2000 r., nr 3, poz. 29) dostępna na: <http://kbn.icm.edu.pl/miedzyn/2/ukraina/umowa.html> (dostęp 09.09.2013).

¹² Tamże.

¹³ Zob. tamże.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże.

oba państwa do popierania działań mających na celu zaspokajanie potrzeb kulturalnych i religijnych, a także zachowanie języka ojczystego i tożsamości narodowej Polaków zamieszkałych na Ukrainie oraz Ukraińców zamieszkałych w Polsce. W porozumieniu Polska i Ukraina zapewniły też, że będą wspierać działania służące utrzymywaniu więzi etniczno-kulturowych członków mniejszości narodowych z krajem macierzystym¹⁷.

Wszystkie przytoczone wyżej akty prawne mają fundamentalne znaczenie dla wprowadzania języka polskiego do placówek oświatowych jako języka obcego i mniejszości narodowej.

Precyzyjnie ujęcie formy oraz zakresu godzin nauczania języka polskiego w szkolnictwie ukraińskim normują rozporządzenia Ministerstwa Oświaty i Nauki Młodzieży i Sportu Ukrainy.

Ministerstwo Oświaty i Nauki Młodzieży i Sportu Ukrainy przewiduje nauczanie języka polskiego w szkołach ukraińskich jako języka obcego i mowy mniejszości narodowej. W tym celu powstały 2 typy programów: pierwszy przeznaczony jest do nauczania języka polskiego w klasach 1–9, a drugi program przeznaczony dla uczniów klas 5–9¹⁸.

Ministerialne roczne plany nauczania dostosowane są do typów szkół:

1. Z nauczaniem języka mniejszości narodowej – załącznik 2 rozporządzenia przewiduje w klasie piątej 3 godziny, szóstej – 3,5 godziny, siódmej – 2,5 godziny ósmej i dziewiątej – 2 godziny nauczania tygodniowo języka mniejszości narodowej, natomiast drugiego języka obcego 2 godziny w klasach od 5 do 9.
2. Specjalizowanych z wykładowym językiem ukraińskim i pogłębionym nauczaniem języków obcych – załącznik 3 rozporządzenia przewiduje w klasach 5–9 5 godzin nauczania tygodniowo pierwszego języka obcego i 2 godziny tygodniowo drugiego języka obcego.
3. Specjalizowanych z nauczaniem języków mniejszości narodowych i pogłębionym nauczaniem języków obcych – załącznik 4 rozporządzenia przewiduje w klasach 5–9 2 godziny nauczania tygodniowo zarówno drugiego języka obcego, jak i języka mniejszości narodowej¹⁹.

W placówkach oświatowych z wykładowym językiem ukraińskim na życzenie dzieci i rodziców język mniejszości narodowej nauczany jest zgodnie z dwoma wariantami planów nauczania zatwierdzonych mocą ustawy MON

¹⁷ T. Dowganiuk, *Status prawny mniejszości polskiej na Ukrainie*, tekst na stronie: <http://www.stosunki.pl/?q=content/status-prawny-mniejszo%C5%9Bci-polskiej-na-ukrainie> (dostęp 08.09.2013).

¹⁸ Od klasy 5 wprowadza się obowiązkowe nauczanie drugiego języka obcego, jakim może być jakikolwiek język obcy, rosyjski czy inny język mniejszości narodowej. Міністерству Освіти і Науки, Молоді та Спорту України, *Наказ № 409*, м. Київ 03.04.2012 na <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/curricula/> (dostęp 04.11.2013).

¹⁹ *Наказ № 664*, Міністерство Освіти і Науки, Київ 29.05.2014 r., <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/curricula/> (dostęp 12.12.2014).

Ukrainy z 23.02.2004 nr 132 ze zmianami wniesionymi ustawą MON Ukrainy z 05.02.2009 nr 66. Wspomniany akt prawny przewiduje nauczanie języków mniejszości narodowych jako:

- 1) przedmiotu obowiązkowego od klasy 1 do 11 (2 godziny na tydzień);
- 2) przedmiotu dodatkowego uzupełniającego od klasy 1 do 5. Ustawa przewiduje tutaj następujące formy nauczania, jako: przedmiotu, specjalnego kursu, fakultetu. Liczbę godzin na naukę wyznacza administracja placówki oświatowej, która przygotowuje dodatkowy plan nauczania, uwzględniając w nim życzenia uczniów i ich rodziców²⁰.

Oprócz wspomnianych form nauczania na życzenie dzieci i ich rodziców uczniowie mogą uczyć się języka polskiego jako dodatkowego przedmiotu:

- w ramach godzin dodatkowych (tzw. w języku ukraińskim godzin „wariantywnych”) w klasach 1–4;
- fakultatywnie w klasach 5–9.

Schemat ilustrujący formy nauczania języka polskiego w szkołach ukraińskich

Sieć oświaty polskojęzycznej na Ukrainie tworzą:

- szkoły z polskim językiem wykładowym, pięć placówek: Szkoła Podstawowa nr 1 w Strzelczyskach, Ogólnokształcąca Szkoła Średnia nr 3 w Mościskach, Szkoła Średnia nr 10 im. św. Marii Magdaleny we Lwowie, Szkoła Średnia

²⁰ *Російська та інші мови національних меншин [w:] Українська мова в загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням мовами національних меншин, російська мова та література, мови і літератури інших національних меншин*, Ustawa MON Ukrainy z 23.02.2004 nr 132 ze zmianami wniesionymi ustawą MON Ukrainy z 05.02.2009 nr 66, tekst na stronie <http://nauch.com.ua/kultura/30843/index.html#315772> (dostęp 05.03.2014).

- nr 24 im. Marii Konopnickiej we Lwowie, Szkoła Ogólnokształcąca I–III nr 1 w Gródku Podolskim;
- szkoły dwujęzyczne – klasy z polskim językiem wykładowym, np.: Średnia Ogólnokształcąca Szkoła nr 3 w Iwano-Frankowsku, Szkoła Ogólnokształcąca nr 4 (1–5 kl.) w Szepetówce, Szkoła Ogólnokształcąca nr 36 m. Żytomierz, Szkoła Ogólnokształcąca w Dowbyszu;
 - szkoły i klasy z językiem polskim jako przedmiotem obowiązkowym (język obcy), np. Ogólnokształcąca Szkoła nr 1 w Białej Cerkwi, Szkoła Ogólnokształcąca nr 20 w Chmielnickim;
 - szkoły prowadzące nauczanie języka polskiego na zajęciach fakultatywnych, kółkach zainteresowań lub kursach przygotowujących młodzież do studiów wyższych;
 - przedszkola, w których naucza się języka polskiego, np. Przedszkole nr 131 i nr 48 we Lwowie, Przedszkole w Strzelczyskach przy szkole z polskim językiem nauczania;
 - zarejestrowane kulturalno-oświatowe centra polskiej mniejszości narodowej (tzw. szkoły sobotnio-niedzielne)²¹, np. Kulturalno-Oświatowe Centrum Polskiej Mniejszości Narodowej przy Polskiej Sobotniej Szkole w Borysławiu, Polska Sobotnia Szkoła im. św. Królowej Jadwigi w Drohobyczu, Polska Niedzielną Szkoła im. Jana Pawła II w Samborze czy funkcjonująca przy Kulturalno-Oświatowym Centrum Polskiej Mniejszości Narodowej Polska Sobotnia Szkoła w Berdyczowie²².

Ponadto język polski nauczany jest:

- w szkółkach przyparafialnych, gdzie obok katechezy prowadzone jest nauczanie języka ojczystego, np. w parafii pw. Zesłania Ducha Świętego w Czernihowie;
- na różnego rodzaju kurach, zajęciach fakultatywnych;
- niezarejestrowanych szkołach sobotnio-niedzielnich.

²¹ Szkoły sobotnie/niedzielne funkcjonują przy ukraińskich szkołach ogólnokształcących, polskich towarzystwach kulturalno-oświatowych lub parafiach. Podstawą prawną do założenia tych placówek oświatowych była Tymczasowa ustawa o niedzielnej szkole mniejszości narodowych na Ukrainie (wydana w 1992 roku przez Ministerstwo Oświaty i Nauki Ukrainy). W 2004 roku Ministerstwo wydało Typową Ustawę o Kulturalno-Oświatowym Centrum Mniejszości Narodowych Ukrainy. W tym miejscu warto podkreślić jest to, że nie wszystkie tego rodzaju placówki mają oficjalną rejestrację w lokalnych władzach samorządowych, większość z nich działa bez takiej rejestracji. M. Zielińska, *Język polski w pozaszkolnych placówkach oświatowych na Ukrainie* [w:] *Przeszłość i teraźniejszość edukacji na Kresach. Zbiór studiów z języka i kultury*, red. A. Burzyńska-Kamieniecka, M. Misiak, J. Kamieniecki, wydawnictwo GAJT, Wrocław 2013, s. 155–169.

²² Por. K. Staroń, *Język polski na Wschodzie jako język ojczysty i obcy* [w:] *Nauczanie języków mniejszości narodowych i etnicznych*, „Języki Obce w Szkole”, nr 6, Białystok 2001, s. 178.

**Budynek Szkoły Ogólnokształcącej nr 3 w Berdyczowie, gdzie mieści się
Polska Sobotnia Szkoła**

Ministerstwu Oświaty Ukrainy podlega również Ogólnoukraińskie Koordynacyjno-Metodyczne Centrum Nauczania Języka i Kultury Polskiej w Drohobyczu²³, powołane na bazie Zjednoczenia Nauczycieli Polskich na Ukrainie²⁴. Zadaniem Centrum Metodycznego jest przede wszystkim:

- diagnozowanie potrzeb środowiska nauczycielskiego i planowanie na tej podstawie własnej pracy;
- dzielenie się wiedzą i doświadczeniem z nauczycielami;
- inspirowanie nauczycieli do podejmowania działań innowacyjnych, doskonalenia własnego warsztatu pracy;

²³ Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Oświaty i Nauki Ukrainy nr 127 z 17.02.2009 r. Centrum uzyskało status filii Instytutu Technologii Innowacyjnych i Treści Edukacyjnych Ministerstwa Oświaty i Nauki Ukrainy. A. Chłopek, *Zarys szkolnictwa polskiego na Ukrainie*, „Postscriptum Polonistyczne”, nr 1(3), Katowice 2009, s. 308.

²⁴ Punkt 2.2. – „stworzenie centrum metodycznego nauczania języka polskiego i kultury”, Statut Drohobyckiego Oddziału Nauczycieli-Polonistów Ukrainy im. św. Rodziny, zarejestrowany postanowieniem Komitetu Wykonawczego Rady Miejskiej w Drohobyczu 19.08.2004 r., nr 243.

- współpraca z instytucjami i organizacjami oświatowymi oraz z obwodowymi placówkami doskonalenia nauczycieli;
- wspieranie nauczycieli w tworzeniu i doborze programów nauczania²⁵.

Centrum współpracuje m.in. z Ośrodkiem Rozwoju Polskiej Edukacji za Granicą (ORPEG), jednostką ORPEG – Polonijnym Centrum Nauczycielskim w Lublinie (ORPEG-PCN)²⁶, Oddziałem Podkarpackim Centrum Edukacji Nauczycieli w Przemyślu.

Szereg porozumień pomiędzy Polską i Ukrainą oraz szczegółowych rozporządzeń dało podwaliny rozwoju nauczania języka polskiego na Ukrainie. Należy jednak pamiętać, że bez indywidualnego zaangażowania w ten proces nauczycieli, rodziców, prezesów polonijnych organizacji wiele z działających punktów nauczania języka polskiego nie istniałoby. Współpraca z instytucjami i organizacjami oświatowymi pomaga w pokonywaniu trudności, w rejestracji i późniejszym funkcjonowaniu szkół.

Barbara Januskiewicz: LEGAL FORMS OF POLISH LANGUAGE FUNCTIONS IN THE UKRAINE

After downfall of totalitarianism, the Ukraine lands in a deep economic gloom, ruined was her culture, history of pedagogical thought and neglected education base, including teaching Polish language. The aim of this article is to describe deeds. On the basis of these documents Polish language could come into existence in the Ukrainian educational system. There were discussed forms and range of hours for teaching our national language in the education of this country, according to current standards of regulation by Ministry of Education, Youth Science and Sport of the Ukraine. In this article presents functioning of Polish-language education network, which is created by schools with polish teaching as mother tongue, second language, foreign language and optional courses. Moreover there were shown polish non-school education forms and especially tasks and work of All-Ukrainian Coordination and Methodological Center of Language Teaching and Polish Culture in the Dorohobycz.

²⁵ Zob. „Postscriptum Polonistyczne”, nr 1(3), Katowice 2009, s. 310–312.

²⁶ Z dniem 1 stycznia 2011 r., na mocy zarządzenia nr 35 Ministra Edukacji Narodowej z 24 listopada 2010 r., Polonijne Centrum Nauczycielskie w Lublinie zostało włączone do Zespołu Szkół dla Dzieci Obywateli Polskich Czasowo Przebywających za Granicą z siedzibą w Warszawie. Nowa instytucja nosi nazwę Ośrodek Rozwoju Polskiej Edukacji za Granicą (ORPEG).